

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.6>**Нестеренко Павло Олександрович**

аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-8252-6879

СВОБОДА У ВИБОРІ СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ ОСОБИСТОСТІ: КОНТЕКСТ СУЇЦИДУ ТА ЕВТАНАЗІЇ

Актуальність проблеми. Суїцид – це свобода чи втеча від свободи? Чи потрібно легалізувати евтаназію в Україні? І чи є евтаназія видом самогубства? На ці актуальні та важливі питання для сучасного українського суспільства та світу загалом і відповідає це філософсько-антропологічне дослідження. При цьому проблема суїциду в сучасному суспільстві є вкрай актуальною. За Г. Старшенбаумом, «поки ви читали цей параграф, хтось на землі наклав на себе руки. І так щохвилини. За день у світі вбивають себе 2300 осіб, за рік – 800 тисяч осіб. За різними даними, ще від 8 до 30 мільйонів людей невдало роблять замах на своє життя. При цьому кожен другий, який намагався накласти на себе руки, протягом року повторює свою спробу, зазвичай у більшій важкій формі. Кожен третій, хто наклав на себе руки, здійснював суїцидальну спробу в минулому. Спроби самогубства роблять переважно люди психічно здорові, які перебувають у працездатному віці. Суїциденти в разі смерті залишають своїх дітей без батьків, завдають глибокої травми своїм рідним та близьким. Незавершені суїциди нерідко призводять до інвалідності».

Мета дослідження полягає у філософському осмисленні феномена свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність:

– проаналізувати феномен самогубства як прояв ціннісного аспекту свободи особистості та визначити превентивні філософсько-антропологічні міри для попередження та подолання суїцидів;

– розглянути проблему евтаназії в контексті ціннісного аспекту феномена свободи.

Методи дослідження. Для вирішення мети та завдань дослідження автором застосовані такі класичні методи наукового пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та порівняння.

Методологічно важливим для нашого дослідження феномена свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості є метаантропология Н. Хамітова. За Н. Хамітовим, філософську антропологию як метаантропологию можна визначити філософію екзистенціально-комунікативних вимірів людського буття.

Одержані результати. У процесі дослідження автором були розглянуті погляди різних мислителів на проблему суїциду та евтаназії в текстах філософів та науковців, що засвідчує неоднозначну інтерпретацію та пояснення цих феноменів.

Виходячи з методології метаантропологии Н. Хамітова, автор вперше пропонує таке визначення самогубця. Самовбивця – це людина буденного або граничного буття з потягом до смерті (Танатосу), в якій присутня воля до небуття та прагнення втечі від реальності і свободи бути особистістю через власну смерть.

Якщо суїцид – це глухий кут та фатальна помилка кожної живої істоти, то евтаназію автор не вважає видом самогубства та пропонує зробити її предметом серйозних наукових дискусій в Україні.

Ключові слова: свобода, суїцид, евтаназія, превентивні заходи, смерть, безсмертя, особистість.

Вступ. Проблема свободи постає особливо гостро як у сучасному українському суспільстві, так і в світі загалом, що зумовлено страхом свободи та спробою втечі від неї [20]. Цьому свідченням є агресивна реакція частини українців на європейські цінності, негативне ставлення

до проведення гей-парадів, братовбивча війна в Донецьку та Луганську, а також терористичні акти в Європі та США, рекордно великі цифри самогубств [18], наркоманії, алкоголізму, кримінальних правопорушень та різке падіння освіченості населення, що підтверджує український дослідник М. Папуча [13].

За М. Папучою, «кризові явища в сучасному суспільстві є безумовними, хоча деякою мірою і парадоксальними. З одного боку, безумовний прогрес людства як у науковій, так і в економічній сфері: оволодіння атомною енергією, створення справжньої віртуальної дійсності завдяки бурхливому розвитку інформаційних технологій, підвищення комфортності життя, перемога над величезною кількістю хвороб... А з іншого боку, просто вражаючі цифри самогубств, алкоголізму, наркоманії, злочинності і загальне й різке падіння рівня освіченості. При вираженому інтересі до мистецтва – абсолютний занепад смаку і переведення творів мистецтва у виключно грошову площину. Слід додати практичне знищення природи Землі, величезні маси людей, що потерпають від голоду, і розвиток нових, більш експансивних і небезпечних форм соматичних і психічних хвороб» [13, с. 19].

Слід зазначити, що свобода як ціннісний аспект феноменів смерті та безсмертя особистості практично ніколи не виступала як об'єкт філософсько-антропологічного дослідження в Україні, що й робить вивчення цієї проблематики надзвичайно важливим. Так, вищенаведені події, що відбуваються в Україні та світі за останні роки чітко демонструють, що питання свободи надзвичайно актуальне та вимагає пильної уваги науковців-дослідників у галузі як психологічного знання, так і філософської антропології.

Мета та завдання. Мета статті полягає у філософському осмисленні феномена свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості в контексті суїциду й еутаназії.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність:

- проаналізувати феномен самогубства як прояв граничної свободи особистості та визначити превентивні філософсько-антропологічні міри для попередження та подолання суїцидів;
- розглянути проблему еутаназії в контексті ціннісного аспекту феномена свободи.

Методи дослідження. Для вирішення мети та завдань дослідження автором застосовані такі класичні методи наукового пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення та порівняння.

Методологічно важливим для нашого дослідження феномена свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості є метаантропология Н. Хамітова [22]. Він твердить: «Філософську антропологию як метаантропологию можна визначити філософією екзистенціально-комунікативних вимірів людського буття» [23].

Феномен свободи в різних його проявах у межах метаантропологии розглядається в аспектах буденного, граничного та метаграничного буття. На думку Н. Хамітова, «буденне буття є такий вимір буття людини, в якому особистісне, унікальне начало виступає лише можливістю» [21, с. 145–170]. Тобто в буденному бутті свобода як така неможлива. «Буденне буття є буття, в якому свобода замінюється на безпеку та стабільність» [24, с. 144].

Граничне буття є виходом за межі буденності в цьому буттєвому вимірі, згідно з Н. Хамітовим, «виявляється особистісне начало, переходячи із можливості у дійсність. ... Граничне буття є буттям, що не стверджує, а руйнує попередній безособовий стан. Тому граничне буття виступає буттям трагічного народження особистості» [24, с. 144]. Тобто у граничному бутті з'являється свобода, бо людина стає особистістю. Але ця свобода «впадає у крайності» і може бути або шляхом до творчості і конструктиву, або, як говорить дослідник Н. Хамітов, «вихід за межі буденності ще не робить нас автоматично вільними. Якщо в граничному бутті ми не створюємо нову гармонію, воно саме обертається на буденність» [24, с. 144–145].

У метаграничному вимірі людського буття свобода наповнюється сенсом і набуває свою внутрішню гармонію, що спрямовує її носія до любові [21, с. 221–326].

Результати. Свобода є однією з найважливіших категорій сучасних філософії та психології. Так, одним із головних питань психології особистісного розвитку є питання про те, свобода чи детермінізм визначають поведінку індивіда. Особистість створює сама себе, тобто

самодетермінує свій розвиток. Чи вона є невольною у власному виборі та є детермінованою соціумом [25, с. 133–134]? За М. Папучою, особистість насамперед сама детермінує свій розвиток. «Єдина психіка (особистість) у своєму розвитку й існуванні детермінується тільки із себе, собою: навіть релігія <...> – не детермінує особистість» [13, с. 26].

У «Філософському енциклопедичному словнику» пропонується таке визначення феномена свобода. Свобода – це «здатність людини діяти відповідно зі своїми інтересами і цілями, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності» [30, с. 595].

Н. Хамітов вважає, що свобода – це «величезне щастя й величезне страждання. Свободи відчайдушно прагнуть, але від свободи й не менш відчайдушно тікають» [24, с. 135]. Можна погодитися з автором, свобода – це велика відповідальність, яка вимагає від особистості прийняття власних рішень та передбачає свободу вибору.

На думку дослідника, «лише у свободі людина стає людиною. Проте у свободі людина знов і знов зіштовхується зі свавіллям, що руйнує людське – руйнує любов у відносинах людей. Творення і руйнація, руйнація і творення – ці реалії постійно асоціюються зі свободою. Причому дивні парадокси свободи подеколи роблять деструктивним саме творення, тоді як руйнація може набувати конструктивну, звільняючу, визвольну природу» [24, с. 135]. Тобто свобода має два полюси: творення людиною власного світогляду та визвольна руйнація штучно, силоміць нав'язаних світоглядних орієнтирів життя.

Проблема свободи є однією з головних для історії психології ХХ ст., яка предстала як у вигляді тенденції до «втечі від свободи» (Е. Фромм) [20], так, за В. Роменцем та І. Манохою, і феномена свободи «як вирішальної сили поведінки, як головного вістря історичного здобутку людства» [14, с. 53].

За І. Яломом, свобода розглядається з ракурсу самотворення, вибору, волі і дії, свобода – це психологічно складний термін, який насичений відчуттям тривоги. Людина створює себе за допомогою наших дій чи бездіяльності [29]. Тобто без свободи особистість не може сама себе творити. Тому вивчення феномену свободи надзвичайно важливе для психології та філософської антропології.

На думку української дослідниці С. Крилової, «безсмертя особистості – це вільне безсмертя, тому що свобода – найвищий атрибут особистості. Безсмертя, яке не передбачає свободи, не є безсмертям» [11, с. 115].

Можна погодитися з автором. Кожна особистість має свободу обрати смерть чи безсмертя. І тут піднімається дві складні проблеми свободи як ціннісного аспекту смерті та безсмертя – самогубство та евтаназія. Зупинимось на кожній з них.

Г. Старшенбаум зауважує: «Поки ви читали цей параграф, хтось на землі наклав на себе руки. І так щохвилини. За день у світі вбивають себе 2300 осіб, за рік – 800 тисяч осіб. За різними даними, ще від 8 до 30 мільйонів людей невдало роблять замах на своє життя. При цьому кожен другий, який намагався накласти на себе руки, протягом року повторює свою спробу, зазвичай у більш важкій формі. Кожен третій, хто наклав на себе руки, здійснював суїцидальну спробу в минулому. Спроби самогубства роблять переважно люди психічно здорові, які перебувають у працездатному віці. Суїциденти у разі смерті залишають своїх дітей без батьків, завдають глибокої травми своїм рідним та близьким. Незавершені суїциди нерідко призводять до інвалідності» [18, с. 9].

Отже, проблема суїцидальної поведінки людей – це вічна проблема людства, бо скільки існує вид *Homo sapiens*, стільки і залишається невирішеною проблема людських самогубств.

В античній філософії апологетом суїцидів виступає філософ Сенека, який говорить про суїцидентів, що «вони тверді й незмінні, і спрямовує їх велика та вічна необхідність. Ти підеш туди, куди йде все. Що тут нового для тебе? Під владою цього закону ти народився! Те саме сталося і з твоїм батьком, і з матір'ю, і з предками, і з усіма, хто був до тебе, і з усіма, хто буде згодом. Непереможна й ніякою силою не змінювана низка пов'язує і тягне всіх. Який натовп померлих ішов попереду тебе, який натовп піде слідом! Скільки їх буде твоїми супутниками! Я думаю, ти став би сміливішим, згадавши про багато тисяч твоїх товаришів по смерті.

Але ж багато тисяч людей і тварин відпускають дух свій від незліченних причин у ту саму мить, коли ти не наважуєшся померти. Невже ти не думав, що колись прийдеш туди, куди йшов увесь час? Немає шляху, який би не скінчився» [15, с. 37]. У словах Сенеки відчуваються депресія, суцільний фаталізм, песимізм і небачення унікального сенсу життя кожної живої істоти, адже людина – це унікальна особистість і сама її природа прагне до безкінечності та вічного життя.

У «Моральних листах до Луція» [15] мислитель агітує та пропагує самогубства. Ми категорично не можемо з ним погодитися та вважаємо, що життя – це безцінний дар, котрий людина має цінувати та рухатися до безсмертя власної особистості, проходячи трансформацію через природну біологічну смерть або евтаназію (лише у разі тяжкого, невиліковного захворювання). Ми погоджуємося з думкою багатьох мислителів (Н. Хамітов, С. Крилова та інші), що саме через біологічну смерть людина повинна засвоїти біблійну істину Ісуса Христа: «І сказав: до чого уподібнимо Царство Боже? Або якою притчею зобразимо його? Воно – мов зерно гірчичне, яке, коли сіється в землю, дрібніше за всяке насіння на землі. А коли посіяне, сходить і стає більше від усякого зілля та дає таке велике гілля, що під тінню його можуть укриватися птахи небесні» (від Марка, гл. 4, вір. 30-32) [31, с. 1126]. Тобто якої б не була віри людина, якого б типу світогляду вона не була носієм, вона має «дозріти» до переходу у вічність. Аналогом цієї пшениці з притчі, що проростає, коли її посадять у землю, є людина. Для того, щоб перейти в нову, вічну форму буття, люди не мають вчиняти суїциди, а дочекатися природної біологічної смерті і саме тоді їхні душі зможуть перейти у світ ейдосів – у первинну реальність.

Філософствуючи про поведінку людини перед обличчям смерті, М. Монтень розмірковує як про феномен смерті загалом, так і про проблему суїциду. «Коли ми судимо про твердість, проявлену людиною перед смертю, яка є, безумовно, найбільш значущою подією нашого життя, необхідно взяти до уваги, що людям важко повірити, ніби вони й справді підійшли вже до цієї межі. Мало хто вмирає, розуміючи, що хвилини його пораховано; немає нічого, в чому нас більшою мірою тішила б оманлива надія; вона невпинно нашіптує нам: «Інші були хворі ще важче, а тим часом не померли. Справа зовсім не така безнадійна, як це уявляється; і, врешті-решт, Господь явив чимало інших чудес». Походить це від того, що ми уявляємо про себе занадто багато; нам здається, ніби сукупність речей зазнає якогось потрясіння від того, що нас більше не буде, і що для неї зовсім не байдуже, чи ми існуємо на світі; то того ж наш збочений зір сприймає навколишні речі неправильно, і ми вважаємо їх спотвореними, тоді як насправді він сам спотворює їх; у цьому ми уподібнюємося тим, хто їде морем, яким здається, ніби гори, поля, міста, земля і небо рухаються одночасно з ними» [12, с. 39]. Можна погодитися з автором, дійсно, смерть не залишає нікого байдужим і є найбільш значимою подією в житті кожної людини.

Розкриваючи природу суїцидальної поведінки, М. Монтень описує історію самогубства Помпонія Аттіка, котрий із метою зупинити муки від хвороби вирішив відмовитися від їжі і таким чином померти. У результаті голодування він вилікувався від хвороби, але обрав самогубство і від голодування помер. Чому це трапилось? Який психологічний механізм прихований за цим деструктивним та руйнівним вчинком П. Аттіка? М. Монтень говорить, що хоча «людина, про яку йдеться, познайомилася зі смертю задалегідь, так би мовити на дозвіллі, вона не тільки не втратила бажання зустрітися з нею, але, навпаки, всією душею продовжувала чекати її, бо, досягнувши того, заради чого вона вступала в це єдиноборство, вона спонукала себе, стимулюючись своєю мужністю, довести почате нею до кінця. Це щось набагато більше, ніж безстрашність перед смертю, це нестримне бажання звідати її і насолодитися нею досхочу» [12, с. 44–45].

Також для ілюстрації механізму суїцидальної поведінки М. Монтень пропонує ще одну історію самогубства. «Історія філософа Клеанфа дуже схожа на щойно розказану. У нього розпухли і почали гноїтися ясна; лікарі порадили йому утриматися від їжі; він голодував дві доби і настільки одужав, що вони оголосили йому про повне його зцілення і дозволили повернутися до звичайного способу життя. Він же, звідавши вже якусь насолоду, що породжується згаданням сил, вирішив не повертатися назад і переступив поріг, до якого встиг уже так близько наблизитися» [12, с. 45].

Отже, цими прикладами М. Монтень глибинно розкриває психологічний механізм бажання та потягу до суїциду. Коли людина вчиняє спробу самогубства, вона входить у тісну взаємодію з енергією смерті – Танатосом. Енергія смерті дуже солодка та п'янка, тому існує ризик одержимості та залежності людини від переживання насолоди в процесі власного помирання. Пекельна біль та агонія парадоксально викликають неконтрольований потяг до занурення в смерть і бажання померти через суїцид. Тому в того, хто вчинив суїцидальну спробу, є високий ризик виникнення нестримного бажання насолоджуватися власною смертю та вбити себе до кінця через самогубство (повторна спроба суїциду, котра може виявитися фатальною).

А. Шопенгауер називає самогубць «дурнями», але не зневажає їх [26, с. 58]. На його думку, самогубця – це «людина, яка замість того, щоб відмовитися від бажання, знищує явище цього бажання: вона припинила не волю до життя, а лише життя. Але <...> самогубця (прим. П. Нестеренка) <...> цілком відчуває внутрішній розкол життя, і гірке самогубство є біллю, яка може вилікувати його від волі до життя» [26, с. 58].

Самогубця робить головну помилку, замість аскетичних практик, які допомагають зменшувати волю до життя, він знищує саме своє життя. На думку А. Шопенгауера, протилежністю самогубці є святий. «Ліками» від самогубства є аскетизм та шлях святого [26, с. 60–61].

За А. Шопенгауером, є два види самогубств: «самогубство хворого через дисхолію та самогубство здорового через нещастя. <...> Дисхолія представляє велику сприйнятливність до всіх неприємних вражень і слабку до всіх приємних» [26, с. 61]. Тобто є суїциди, які зумовлені психічними розладами, а є самогубства, які вчиняє психічно здорова людина у стані горя, відчаю або, іншими словами, нещастя.

Ф. Достоевський вважає, що в основі людської суїцидальності лежить втрата віри у безсмертя людської душі: «В результаті ясно, що самогубство, при втраті ідеї про безсмертя, стає досконалою і неминучою навіть необхідністю для кожної людини, яка трохи піднялася у своєму розвитку над свійськими тваринами. Навпаки, безсмертя, обіцяючи вічне життя, тим міцніше пов'язує людину із землею. Тут, здавалося б, навіть протиріччя: якщо життя так багато, тобто крім земного є і безсмертне, то навіщо б так дорожити земним життям? А виходить саме навпаки, бо тільки з вірою у своє безсмертя людина осягає всю розумну мету свою на землі. Без переконання ж у своєму безсмерті зв'язки людинизіз землею пориваються, стають тоншими, гнилими, а втрата вищого сенсу життя (яка відчувається хоча б лише у вигляді позасвідомої туги) безсумнівно веде за собою самогубство» [8, с. 70, 71].

Дійсно, можна погодитися з автором. Потяг до безсмертя виводить людину з-під руйнівного, самовбивчого впливу енергії смерті, тобто Танатосу, і цей потяг до безсмертя (ми називаємо його Осіріс) виникає та запускається за наявності в людини віри в безсмертя власної душі.

Психіатр та філософ К. Ясперс, розмірковуючи про феномен суїциду, зазначає, що «самогубство не є наслідком душевного захворювання у тому сенсі, в якому лихоманка є наслідком інфекції. Можливо, тут вплинув незрозумілий чинник хвороби. Однак тільки душевні фактори, що виникають на ґрунті хвороби, ведуть до самогубства в деяких, але не в усіх випадках» [28, с. 74–75]. Отже, не можна сказати, що всі люди, які покінчили життя самогубством були «душевнхворі». Психічнохвора людина знаходиться в групі підвищеного ризику, і може скоїти самогубство з причини свого психіатричного захворювання, але не можна встановити причинно-наслідковий зв'язок між якимось конкретно психічним захворюванням і неминучим суїцидом при його виникненні. Усе індивідуально відмінно, тобто кожен душевнхворий індивід реагує на ту чи іншу психічну хворобу у плані суїцидально небезпечної реакції неповторно та по-різному, хтось намагається вкоротити собі віку, а хтось ні. Все залежить від індивідуальних особливостей особистості психічнохворого.

«Зумовлене психотичними причинами самогубство в меланхоліків може бути результатом нестерпної туги, тривоги, втоми від життя, розпачу; в недоумкуватих самогубства нерідко відбуваються під впливом раптового імпульсу. Досить часто у замахах на самогубство проявляється нерішучість; людина явно дбає про те, щоб в належний момент її змогла врятувати щаслива випадковість. Втім більшість самогубств відбувається не душевнхворими,

а аномально схильними особами (психопатами). Відсоток самогубств серед психотичних хворих щодо загальної кількості самогубств варіює, згідно з різними авторами, від 3 до 66. Груле стверджує, що від 10 до 20% всіх самогубств відбувається на власне психотичному ґрунті. Самогубства справжніх душевнохворих характеризуються особливою жорстокістю та завзятістю, з якою спроби повторюються після невдач. Часто психоз вдається розпізнати лише за однією цією ознакою» [27, с. 342–343], – говорить у своїй фундаментальній праці «Загальна психопатологія» К. Ясперс. Ми можемо погодитися з автором. Ми теж дотримуємося думки, що більшість людей, які вчиняють самогубства, – психічно здорові люди (або інколи на межі норми і патології – акцентуйовані особистості чи психопати, як варіант так званої «малої психіатрії»), які перебувають у трагічній екзистенційній ситуації власного буття – відчай, горе, трагедія, психологічний крах, тяжка депресія (екзогенного походження) тощо. І це піднімає перед філософами-антропологами та психологами важливу теоретичну та практичну проблематику і завдання – превентивні міри профілактики суїцидальної поведінки в населення.

Також К. Ясперс попереджає про небезпеку постійних думок про самогубство в психічно здорової людини, бо може виникнути установка на самогубство. Тобто, за К. Ясперсом, коли людина постійно думає про суїцид, то її думка «звикає до цієї можливості. Вона використовується як загроза у боротьбі з самим собою, як втіха, яку ми знаходимо в почутті власної нічужності. Робляться приготування, вони ще не є обов'язкові. Ситуації розгортаються так, що, зрештою, здається, ніби не можна вже повернутися назад. Хоча волі до самогубства вже зовсім немає, воно все ж таки відбувається в повному розпачі внаслідок сорому і неясного почуття невідворотності» [28, с. 83–84].

Дослідник-психіатр І. Беккер, говорячи про суїциди при психічних розладах, наводить приклад душевнохворої матері, яка під впливом психічного розладу, вбиває сина та вчиняє спробу самогубства. «Хвора з гострим алкогольним психозом, у картині якого відзначалися і справжні зорові галюцинації, і справжні вербальні, бачила, як від анального отвору сина відповзали білі промені-черв'яки, які зовнішні «голоси» оцінювали, як доказ зіпсованості сина, доказ того, що він гомосексуал. Ці «голоси», які розмовляли з нею з вулиці, рекомендували їй якось захистити честь сина. Вона не вигадала нічого кращого, як вбивство сина. Чим бути зганьбленим у очах товаришів по навчанню і сусідів, нехай краще помре, і вона разом з ним. Вона зарубала його сплячого кількома ударами сокири. При цьому, коли він, ще напівживий, запитував: «Мама, що ти робиш?» – раз-по-раз опускала сокиру на його голову і обличчя і казала: «Нічого синку, спи, зараз тобі буде добре». Зарубавши сина, безуспішно намагалася накласти на себе руки.

Тільки тверде переконання в істинності та реальності тих образів, які вона бачила і чула, зуміло подолати материнський інстинкт, і відбулося найбільше зло у світі – дітовбивство» [2, с. 33].

Цей трагічний психіатричний приклад видається цікавим для нашого дослідження з двох причин: по-перше, мотив самогубства при психічному розладі часто є абсолютно неадекватним та божевільним, на відміну від суїциду людини психічно здорової. По-друге, самогубство часто пов'язане зі вбивством іншої людини. Самогубця перед актом суїциду хоче вбити іншу людину, і або таки її вбиває, а потім вчиняє спробу суїциду, або, в разі неможливості вбити іншого, накладає руки лише на себе. При цьому ми вважаємо, що бажання вбити інших перед суїцидом може виникати як у психічно хворих, так і в психічно здорових суїцидентів.

На думку М. Бердяєва, «самогубство буває заразливим, і людина, яка вбиває себе, здійснює соціальний акт, штовхає інших на той же шлях, створює психічну атмосферу розкладання та занепаду. Самогубця має справу не тільки із самим собою, і насильницьке знищення власного життя має значення не тільки для нього одного. Самовбивця викликає фатальну рішучість і в інших, він сіє смерть» [4, с. 89]. Можна погодитися з автором, тобто самогубство є не тільки індивідуальним явищем, суїцид – це також соціальний феномен, який деструктивно впливає на психіку оточуючих самогубцю людей.

На нашу думку, філософ М. Бердяєв геніально розкриває психологію самогубці та психологічні механізми суїциду: «Самогубство є психологічне явище, і, щоб зрозуміти його, потрібно

зрозуміти душевний стан людини, яка вирішила накласти на себе руки. Самогубство здійснюється в особливу, виняткову хвилину життя, коли чорні хвилі заливають душу і втрачається будь-який промінь надії. Психологія самогубства є насамперед психологією безнадійності. ... Коли є надія, можна перенести найстрашніші випробування та муки, втрата ж надії схилиє до самогубства» [4, с. 92].

За М. Бердяєвим, самогубство виникає тоді, коли в душі людини втрачаються три ключові цінності людського буття: віра, надія та любов. Тобто перед самогубством людина втрачає віру (в Бога, людей, в саму себе тощо), в неї пропадає надія на світле майбутнє, а також суїциденту не вистачає щирої та безумовної любові інших людей [4, с. 94–95].

Розмірковуючи про особистість самогубці, М. Бердяєв доходить висновку, що «самогубця таки є людина одержима. Він одержимий темрявою, що обійняла його, і втратив свободу. Це типово явище. Самогубство є також проявом малодушності, відмовою проявити духовну силу і витримати випробування, воно є зрадою життя та його Творця. Психологія самогубства є психологією образи, образи на життя, на інших людей, на світ, на Бога. Але психологія образи є рабською психологією» [4, с. 95–96]. Отже, за М. Бердяєвим, самогубство є фактично втечею від свободи та психологією раба, який не може керувати власним життям.

За Г. Старшенбаумом, самогубство – це реакція дезадаптації, яка «характеризується станом суб'єктивного дистресу (лиха, виснаження, англ.), в першу чергу – емоційними порушеннями, які виникають у період адаптації до значної зміни чи стресової події та створюють труднощі для життєдіяльності» [17, с. 45]. Тобто самогубця – це людина, яка втратила з тих чи інших причин адаптацію до соціального середовища і тому вчинила самогубство.

У термінології С. Грофа, суїцид – це глибинна «духовна аварія» [7], коли людина не просто втратила сенс власного існування, а також перебуває у ситуації втрати віри у безсмертя власної особистості, де смерть розглядається як «найлегший варіант» «вирішення» тих чи інших складних і трагічних ситуацій у бутті людини.

Слідом за проблемою суїциду, свобода, як ціннісний аспект проблеми смерті та безсмертя особистості, піднімає тему евтаназії.

За Г. Беловольченко, евтаназія – це «один зі способів позбавити життя невиліковно хвору людину, коли вона про це просить. Загалом є три способи, які дозволяють людині піти з життя раніше. Це евтаназія, ортаназія й самогубство, асистоване лікарем. Як правило, основна умова для них – невиліковна хвороба, що завдає людині страждань.

Ортаназія – це коли лікар позбавляє пацієнта життя на прохання його офіційних опікунів, уповноважених осіб, батьків або суду. До ортаназії зазвичай вдаються тоді, коли людина в незворотній комі, а її життя підтримують спеціальні апарати <...>

Асистоване лікарем самогубство – найпоширеніший спосіб. Медфахівець лише дає пацієнту летальний препарат або виписує рецепт на нього, тобто він не вирішує долю людини замість неї й не позбавляє її життя власними руками. А от евтаназія передбачає, що лікар сам робить смертельну ін'єкцію» [3].

Евтаназія – це невід'ємне право людини, бо людське життя – це найвища цінність. Виходячи із цих визначень, ми можемо побачити, що евтаназія – це не самогубство. Евтаназія – це право людини на смерть у разі невиліковного захворювання, і це право людині від народження має забезпечити держава. Ми засуджуємо та не підтримуємо «асистоване лікарем самогубство», тому що будь-який суїцид не може бути виправданим провидінням та є порушенням права людини на смерть. Право на смерть має бути реалізоване не від рук самої людини у присутності лікаря в разі невиліковного захворювання та невимовних мук людини (наприклад, рак останньої стадії тощо), а бути надане самим суспільством через евтаназію.

Щодо ортаназії, то питання залишається спірне. Чи може хтось вирішувати за саму людину, коли вона має померти і чи потрібно її відімкнути, наприклад, від вентиляції штучних легень? Це питання повинні вирішувати не тільки родичі, але й лікарі, які мають підтвердити на 99%, що в людини немає шансів вижити і тому її потрібно відімкнути від апаратів штучного підтримання життя.

За Е. Гроллман, тема смерті має бути відкрита в суспільстві, адже «у неминучості смерті немає жодних сумнівів – наш час прийде. Смерть – це, мабуть, єдина подія в житті людини, яка, якщо мав місце факт народження, є передбачуваною і безперечною. Ніхто не може перебувати в невіданні щодо кінцівки життя» [6, с. 344]. Можна погодитися з автором, але ми вважаємо, що не тільки тема смерті має бути відкрита в нашому соціумі, але і тема евтаназії як вродженого права людини.

На закінчення нашого дослідження свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості ми розглянемо превентивні заходи по подоланню феномена самогубства.

За американським дослідником Р. Коенром, «у США нині є більше 1000 гарячих ліній для людей, які збираються покінчити з життям, – це цілодобові телефонні служби. Ті, хто дзвонить у ці служби, спілкуються з консультантом, як правило, напівпрофесіоналом, фахівцем, навченим консультуванню, що не має диплома, який працює під наглядом професіонала-психіатра (Neimeyer & Bonnelle, 1997).

У програмах із запобігання суїциду та на гарячих лініях із потенційними самогубцями поводяться як із людьми в кризовій ситуації, тобто тими, хто відчуває сильний стрес, не здатний із ним упоратися, які відчувають, що їм загрожують чи завдають біль, чи інтерпретують свою ситуацію як таку, що неможливо змінити. Ці програми пропонують кризове втручання: вони намагаються допомогти людям, схильним до суїциду, об'єктивніше оцінити свою ситуацію, їх вчать приймати розумніші рішення, діяти конструктивно та долати свою кризу (Frankish, 1994). Оскільки кризи трапляються в людей у будь-який час, центри, в яких проводяться ці програми, дають інформацію про свої гарячі лінії та завжди приймають тих, хто приходить без запису та попередньої домовленості» [10, с. 274].

Ми вважаємо, що Україні слід використати досвід США з профілактики суїцидів та створити потужну систему безплатної гарячої лінії, працівники якої теж можуть бути без спеціалізованої вищої психологічної освіти, але зі знаннями основ психологічного консультування особистості в ситуації кризи.

З огляду на світоглядні аспекти проблеми суїцидів, її також має вирішувати філософська антропологія у своїх практичних виявах; саме філософські антропологи можуть працювати з людьми на гарячій лінії, щоб допомагати їм долати світоглядні й екзистенціальні кризи в суїцидо небезпечних ситуаціях людського буття. Тут актуальною є методологія метаантропології та андрогін-аналізу Н. Хамітова та С. Крилової [11; 24], а також інших підходів і методів філософської антропології й психоаналізу.

Для того, щоб надати адекватну допомогу людині, яка думає про суїцид та звертається за допомогою до філософа-антрополога чи психолога, або іншого фахівця-консультанта, слід обов'язково знати вісім міфів про суїцид, які пропонує Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ):

«Міф 1-й: думки про самогубство бувають лише у людей із психічними відхиленнями.

Реальність. Присутність думок про самогубство означає, що людина глибоко нещасна, але це не є показником душевного захворювання.

У багатьох людей, які страждають на будь-який психічний розлад, навпаки, не буває таких настроїв. І далеко не у всіх тих, хто наважується на такий крок, є психічне захворювання» [5].

Отже, самі по собі думки про самогубство не є патологією психіки. Вони зустрічаються у психічно здорових людей. Це норма.

«Міф 2-й: не можна обговорювати питання самогубства, тому що розмова може захопити людину до цього.

Реальність. Оскільки суїцид сприймається як соціальна стигма, люди, яких долають суїцидальні думки, часто не знають, із ким про це можна поговорити.

Відверта розмова на цю тему замість того, щоб захопити, навпаки, може розкрити перед людиною інші життєві перспективи і дасть час передумати» [5].

Від себе можемо додати одне, що не будь-яка розмова про суїцид може стати профілактичною, з історії філософії та психології відомо безліч випадків, коли в людини виникали думки про самогубство і їй зустрічався співбесідник, який схилив її до суїциду, в разі подібної бесіди

рівень того, що такі думки переростуть у дію, значно зростають. Це підтверджує дослідник І. Сікорський у своїй праці «Епідемічні вільні смерті та смертовбивства у Терновських хуторах» (недалеко від Тирасполя): «В історії самоспалень ми постійно зустрічаємося з фактом більш-менш тривалої підготовки мас шляхом пропаганди, умовлянь і обманів із боку так званих вчителів, як їх називає народ, або розколовчителів, як вони називаються офіційно. Ці вчителі за допомогою різноманітних прийомів намагалися об'єднати суб'єктів хворобливого і психопатичного типу і направити їх спільно до тієї мети, якої ті прагнули, тобто до самознищення» [16, с. 151].

«Міф 3-й: якщо хтось хоче накласти на себе руки, то ніщо і ніхто не зможе цьому перешкодити.

Реальність. Дані досліджень чітко показують, що багато самогубств та їх спроб можна запобігти, і це досить просто зробити. Головне – вчасно розпізнати, що людина перебуває на межі. Тоді необхідно залучити її до розмови, щоб виграти час і дочекатися, коли цей імпульс мине, а також обмежити йому доступ до засобів самогубства» [5].

Можна погодитися з ВООЗ, дійсно, коли виникають думки та суїцидальні наміри, людина перебуває під впливом потягу до смерті і в неї виникає позасвідомий руйнівний, самовбивчий імпульс, який може сам собою минути, адже психіка людини має функцію саморегуляції, завдяки якій людина автоматично на позасвідомому рівні повертається до потягу до життя і бажає жити. Тому потрібно просто поспілкуватися з людиною, щоб минув час і ввімкнулася позасвідомо функція саморегуляції психіки.

«Міф 4-й: якщо у когось з'являються суїцидальні думки, то ця людина буде їм підвладна все життя.

Реальність: це не так. Ризик самогубства, як правило, виникає у зв'язку з певною життєвою ситуацією і довго не триває.

Суїцидальні думки в цієї людини можуть періодично виникати знову, але це не означає, що так буде завжди. Той, хто колись думав про самогубство і навіть намагався це зробити, може згодом назавжди відмовитися від цих думок» [5].

Дійсно, людина – це біосоціальна істота, і ризик самогубства в неї часто виникає через соціальну ситуацію, що склалася в її житті. Про це говорить Е. Дюркгайм у своїй праці «Самогубство. Соціологічне дослідження», в якій він розглядає суїцид «як суспільне явище» [9].

«Міф 5-й: людина із суїцидальними думками хоче померти.

Реальність. Зовсім навпаки: ті, хто замислюються про самогубство, найчастіше перебувають у лещатах суперечливих настроїв. ... Тому в цьому питанні така важлива вчасно отримана емоційна підтримка, а також обмеження доступу до засобів суїциду.

Міф 6-й: більшість самогубств відбувається раптово, без будь-яких тривожних сигналів.

Реальність. Більшості самогубств передують тривожні сигнали, які виявляються або в словах, або в поведінці. ...

Міф 7-й: людина, яка говорить про самогубство, насправді не збирається цього робити.

Реальність. Люди, які говорять про самогубство, можливо, таким чином намагаються, щоб їм простягли руку допомоги, підтримали у скрутну хвилину. Дуже багато з тих, хто замислюється про те, щоб накласти на себе руки, відчуваються підвищену тривожність, депресію, почуття безпорадності і просто не бачать виходу з глухого кута.

Міф 8-й. Треба бути психіатром або лікарем, щоб запобігти суїциду.

Реальність: <...> запобігти суїцидальній спробі може будь-яка людина, побачивши ранні тривожні ознаки подібних думок у свого члена сім'ї, сусіда чи колеги по роботі та запропонувавши цій людині підтримку та допомогу» [5].

Отже, для профілактики самогубств необхідно мати реалістичні уявлення про філософсько-психологічну природу цього феномена та відділяти міф від реальності щодо причин цього трагічного явища.

Висновки. У процесі дослідження було реалізовано його основну мету, що полягала у філософському осмисленні феномена свободи як ціннісного аспекту проблеми смерті та безсмертя особистості. Відповідно до актуальності проблематики та досягнення мети були вирішені поставлені завдання.

У процесі вирішення завдання проаналізувати феномен самогубства як прояв ціннісного аспекту свободи особистості та визначити превентивні філософсько-антропологічні міри для попередження та подолання суїцидів нами були розглянуті погляди різних мислителів на цю проблематику, що свідчить про неоднозначну інтерпретацію та пояснення цього феномена, який у нашому розумінні є трагічною, безповоротною помилкою та втечею від свободи особистості.

Виходячи з методології метаантропології Н. Хамітова, ми доходимо висновку, що особа, яка вчиняє суїцид, – це людина буденного або граничного буття з потягом до смерті (Танатосу), в якій присутня воля до небуття та прагнення втечі від реальності і свободи бути особистістю через власну смерть.

У процесі вирішення завдання розглянути проблему евтаназії в контексті ціннісного аспекту феномена свободи ми розглянули явища асистованого суїциду, евтаназії та ортаназії. Ми доходимо висновку, що, на відміну від асистованого лікарем самогубства пацієнта (яке ми засуджуємо як порушення прав людини), евтаназія – це не самогубство. Водночас ми вважаємо доступною евтаназію лише у разі невиліковного біологічного захворювання та нестерпних мук людини, коли біологічні ліки не допомагають. У такому випадку евтаназія – це невід’ємне право людини в будь-якому повнолітньому віці, якщо вона є невиліковно хвора, та вияв гуманності суспільства. У випадку неповнолітніх питання евтаназії щодо невиліковно хворої дитини, яка помирає в нестерпних муках, мають вирішувати її батьки та лікарі (ортаназія). Тому ми вважаємо, що питання леалізації евтаназії в Україні має стати предметом дуже серйозного обговорення.

Перспективою наших подальших досліджень є розробка та створення проекту авторського філософсько-антропологічного тренінгу «Ти повинен жити. Шлях відродження», який інтегрує в собі сучасні методи психотерапії та психологічного консультування (танатотерапія В. Баскакова [1], логотерапія В. Франкла [19] та андрогін-аналіз Н. Хамітова і С. Крилової [11; 24]), з метою профілактики суїцидальної поведінки в людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баскаков В.Ю. Танатотерапія: теоретические основы и практическое применение. Москва : Институт общегуманитарных исследований, 2007. 176 с.
2. Беккер И.М. Школа молодого психиатра: Избранные главы общей психопатологии и частной психиатрии. Москва : Издательский дом БИНОМ, 2017. 424 с.
3. Беловольченко Г. Право на смерть. Коли в Україні дозволять евтаназію та до чого тут гроші. URL: <https://zaborona.com/pravo-na-smert-koli-v-ukrayini-dozvolyat-evtanaziyu-ta-dochogo-tut-groshi> (дата звернення: 22.11.2021).
4. Бердяев Н. О самоубийстве (Психологический этюд). *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 89–112.
5. ВОЗ: Восемь мифов о суициде и как их развенчать. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-49648925> (дата звернення: 21.11.2021).
6. Гроллман Э. Суицид: превенция, интервенция, поственция. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 270–352.
7. Гроф С. Психология майбутнього. Уроки сучасних досліджень свідомості / пер. з англ. Я. Винницької та О. Редчиць. Львів : Видавництво Terra Incognita, 2019. 400 с.
8. Достоевский Ф. Дневник писателя. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 63–71.
9. Дюркгайм Е. Самогубство. Соціологічне дослідження / Пер. з франц. Л. Кононович. Київ : Основи, 1998. 519 с.
10. Комер Р. Патопсихология поведения. Нарушения и патологии психики. 4-е изд. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. 640 с.
11. Крилова С.А. Безсмертя особистості: ілюзія чи реальність? Київ, 1999. 138 с.
12. Монтень М. Опыты. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 39–46.

13. Папуча М.В. Проблеми психології особистісного розвитку. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. 384 с.
14. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : навчальний посібник / вст. ст. В.О. Татаренко, Т.М. Титаренко. Вид. 3-тє. Київ : Либідь, 2017. 1056 с.
15. Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 28–38.
16. Сикорский И. Эпидемические вольные смерти и смертоубийства в Терновских хуторах (близ Тирасполя). Психологическое исследование / *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 139–154.
17. Старшенбаум Г.В. Динамическая психиатрия и клиническая психотерапия. Москва : Издательство Высшей школы психологии, 2003. 367 с.
18. Старшенбаум Г.В. Суицидология и кризисная психотерапия. Москва : Когито-Центр, 2005. 376 с.
19. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. Харків : Клуб Сімейного дозвілля, 2020. 160 с.
20. Фромм Е. Втеча від свободи / перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
21. Хамитов Н. Философия человека: от метафизики к метаантропологии. Киев : КНТ, 2002. 336 с.
22. Хамитов Н. Философия: Бытие. Человек. Мир от метафизики к метаантропологии. Курс лекций. 6-е изд., испр. и доп. Киев : КНТ, 2020. 268 с.
23. Хамитов Н.В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології / Друге видання, перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2017. 370 с.
24. Хамитов Н.В. Філософська антропология: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Київ : КНТ, 2017. 394 с.
25. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд.-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 607 с.
26. Шопенгауэр А. Новые Паралипомены. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах*. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Когито-Центр, 2013. С. 57–62.
27. Ясперс К. Общая психопатология / Пер. с нем. Редакторы перевода – докт. мед. наук В.Ф. Войцех, канд. филос. наук О.Ю. Бойцова. Москва : Практика, 1997. 1056 с.
28. Ясперс К. Необусловленные действия, ведущие за пределы наличного бытия. *Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах* / Изд. 2-е, стереотипное Москва : Когито-Центр, 2013. С. 72–88.
29. Yalom I.D. The Gift of Therapy. An Open Letter to a New Generation of Therapists and Their Patients. New York : HarperCollins Publishers, 2002. 291 p.
30. Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов Москва : Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
31. Євангеліє від Марка / Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Заповіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками / Переклад Патріарха ФІЛАРЕТА за Біблією російською мовою, яка була перекладена з єврейської та грецької мов у другій половині ХІХ століття (Синодальне видання Російського біблійного товариства, Москва, 2002) Київ : Українське Біблійне Товариство, 2017. С. 1121–1145.

REFERENCES

1. Baskakov V. Yu. (2007). Tanatoterapiya: teoreticheskiye osnovy i prakticheskoye primeneniye. [Thanatotherapy: theoretical foundations and practical application]. M.: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy [in Russian].
2. Bekker I. M. (2017). Shkola molodogo psikhiatra: Izbrannyye glavy obshchey psikhopatologii i chastnoy psikhiiatrii. [School of Young Psychiatrist: Selected Chapters of General Psychopathology and Private Psychiatry]. M.: Izdatelskiy dom BINOM [in Russian].

3. Belovolchenko H. Pravo na smert. Koly v Ukrayini dozvoliyat evtanaziyu ta do choho tut hroshi. [The right to die. When euthanasia will be allowed in Ukraine and why money here]. <https://zaborona.com/pravo-na-smert-koli-v-ukrayini-dozvoliyat-evtanaziyu-ta-do-choho-tut-groshi> [in Ukrainian].

4. Berdyayev N. (2013). O samoubiystve (Psikhologicheskiiy etyud). [About suicide (Psychological study)]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

5. VOZ Vosem mifov o suitside i kak ikh razvenchat. [WHO Eight myths about suicide and how to debunk them]. BBC News. [Elektronnyy resurs]. <https://www.bbc.com/russian/features-49648925> [in Russian].

6. Grollman E. (2013). Suitsid: preventsiya, interventsiya, postventsiya. [Suicide: prevention, intervention, postventive]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye. M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

7. Hrof S. (2019). Psykholohiya maybutnoho. Uroky suchasnykh doslidzhen' svidomosti. [Psychology of the future. Lessons of modern studies of consciousness]. Per. z anhl. Yaryny Vynnyts'koyi ta Oleny Redchyts. Lviv: Vydavnytstvo Terra Incognita [in Ukrainian].

8. Dostoyevskiy F. (2013). Dnevnik pisatelya. [Writer's diary]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

9. Dyurk'haym E. (1998). Samohubstvo. Sotsiolohichne doslidzhennya. [Self-righteousness. Sociological dosage]. Per. z frantsuzkoyi Leonid Kononovych. K.: Osnovy [in Ukrainian].

10. Komer R. (2005). Patopsikhologiya povedeniya. Narusheniya i patologii psikhiki. 4-ye izdaniye. [Pathopsychology of behavior. Disorders and pathologies of the psyche. 4th edition]. SPb.: Praym-YEVROZNAK [in Russian].

11. Krylova S.A. (1999). Bezsmertya osobystosti: ilyuziya chy realnist? [Immortality of the individual: illusion or reality?]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Monten' M. (2013). Opyty. [Experiments]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh / Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr, 2013. S. 39–46. [in Russian].

13. Papucha M.V. (2008). Problemy psikholohiyi osobystisnoho rozvytku. [Problems of psychology of personal development]. Nizhyn: PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

14. Romenets V. A., Manokha I. P. (2017). Istoriya psikholohiyi XX stolittya: navch. Posibnyk. [History of psychology of the twentieth century: textbook. Manual]. Vst. st. V. O. Tatarenko, T. M. Tytarenko. Vyd. 3-tye. K.: Lybid [in Ukrainian].

15. Seneka L. A. (2013). Nравственные письма к Лутилию. [Moral letters to Lucilius]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

16. Sikorskiy I. (2013). Epidemicheskiye volnyye smerti i smertoubiystva v Ternovskikh khutorakh (bliz Tiraspolya). Psikhologicheskoye issledovaniye. [Epidemic free deaths and murders in Ternovskie khutors (near Tiraspol). Psychological research]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

17. Starshenbaum G.V. (2003). Dinamicheskaya psikhatriya i klinicheskaya psikhoterapiya. [Dynamic Psychiatry and Clinical Psychotherapy]. M.: Izd-vo Vyshey shkoly psikhologii [in Russian].

18. Starshenbaum G.V. (2005). Suitsidologiya i krizisnaya psikhoterapiya. [Suicidology and crisis psychotherapy]. M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

19. Frankl V. (2020). Lyudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori. [Man in search of true meaning. Psychologist in a concentration camp]. Pereklad z anhl. Kharkiv: Klub Simeynoho dozvillya [in Ukrainian].

20. Fromm E. (2019). Vtecha vid svobody. [Escape from freedom]. Perekl. z anhl. M. Yakovlyeva. Kharkiv: Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvillya» [in Ukrainian].

21. Khamitov N. (2002). Filosofiya cheloveka: ot metafiziki k metaantropologii. [Philosophy of man: from metaphysics to metaanthropology]. K.-M. [in Russian].

22. Khamitov N. (2020). FILOSOFIYA: Bytiye. Chelovek. Mir ot metafiziki k metaantropologii. Kurs lektsiy. 6-ye izdaniye, ispravlennoye i dopolnennoye. [PHILOSOPHY: Genesis. Person. The

world from metaphysics to metaanthropology. Lecture course. 6 edition, revised and enlarged]. Kiyev: KNT [in Russian].

23. Khamitov N.V. (2017). Samotnist u lyudskomu butti. Dosvid metaantropolohiyi. [Loneliness in human existence. Experience of metaanthropology]. Druhe vydannya, pereroblene ta dopovnene. K.: KNT [in Ukrainian].

24. Khamitov N.V. (2017). Filosofska antropolohiya: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu. [Philosophical anthropology: current issues. From theoretical to practical turn]. K.: KNT [in Ukrainian].

25. Khyell L., Zigler D. (2005). Teorii lichnosti. [Personality theories]. 3-ye izd.-ye izd., SPb.: Piter [in Russian].

26. Shopengauer A. (2013). Novyye Paralipomeny. [New Paralypomena]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

27. Yaspers K. (1997). Obshchaya psikhopatologiya. [General psychopathology]. Per. s nem. Redaktery perevoda – doktor meditsinskikh nauk V. F. Voytsekh i kandidat filosofskikh nauk O.Yu. Boytsova. M.: Praktika [in Russian].

28. Yaspers K. (2013). Neobuslovlennyye deystviya, vedushchiye za predely nalichnogo bytiya. [Unconditioned actions leading beyond the limits of present existence]. Suitsidologiya: Proshloye i nastoyashcheye: Problema samoubiystva v trudakh filosofov, sotsiologov, psikhoterapevtov i v khudozhestvennykh tekstakh. Izd. 2-ye, stereotipnoye M.: Kogito-Tsentr [in Russian].

29. Yalom I.D. (2002). The Gift of Therapy. An Open Letter to a New Generation of Therapists and Their Patients. New York: HarperCollins Publishers [in English].

30. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar. (1983). [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Gl. redaktsiya: L.F. Ilichev, P.N. Fedoseyev, S.M. Kovalev, V.G. Panov M.: Sov. Entsiklopediya [in Russian].

31. Yevanheliye vid Marka. (2017). [Gospel of Mark]. Bibliya. Knyhy Svyashchennoho Pysannya Staroho ta Novoho Zapovitu v ukrayins'komu perekladi z paralelnymy mistsyamy ta dodatkami. Pereklad Patriarkha FILARETA za Bibliyeyu rosiyskoyu movoyu, yaka bula perekladena z yevreyskoyi ta hretskoyi mov u druhiy polovyni XIX stolittya (Synodalne vydannya Rosiyskoho bibliynoho tovarystva, Moskva, 2002). Kyiv: Ukrayinske Bibliyne Tovarystvo [in Ukrainian].

Nesterenko Pavlo Olexandrovich

Postgraduate student of the Department of Theology and Religious Studies
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohova, str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8252-6879

FREEDOM AS A VALUE ASPECT OF THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY OF PERSONALITY

The urgency of the problem. *Is suicide freedom or an escape from freedom? Should euthanasia be legalized in Ukraine? And is euthanasia a form of suicide or not? This topical and important question for modern Ukrainian society and the world as a whole is answered by this philosophical and anthropological study. At the same time, the problem of suicide in modern society is extremely relevant. According to G. Starschenbaum, “while you were reading this paragraph, someone on earth committed suicide. And so every minute. 2,300 people kill themselves in a day in the world, and 800,000 in a year. According to various estimates, another 8 to 30 million people are unsuccessfully attempting their lives. At the same time, every second person who tried to commit suicide repeats his attempt during the year, usually in a more severe form. Every third person who commits suicide has committed suicide in the past. Suicide attempts are mostly made by mentally healthy people who are of working age. Suicides in case of death leave their children without parents, inflict deep trauma on their relatives and friends. Incomplete suicides often lead to disability”.*

The purpose of the study is to philosophically understand the phenomenon of freedom as a value aspect of the problem of death and immortality of personality. Realization of the set purpose caused necessity:

– to analyze the phenomenon of suicide as a manifestation of the value aspect of individual freedom and to identify preventive philosophical and anthropological measures to prevent and overcome suicide;
– to consider the problem of euthanasia in the context of the value aspect of the phenomenon of freedom.

Research methods. To solve the purpose and objectives of the study, the author used such classical methods of scientific knowledge as analysis, synthesis, induction, deduction, generalization and comparison. N. Khamitov's metaanthropology is methodologically important for our study of the phenomenon of freedom as a value aspect of the problem of death and immortality of the individual. According to N. Khamitov, "philosophical anthropology as metaanthropology can be defined as a philosophy of existential-communicative dimensions of human existence".

The results obtained. In the course of the study, the author considered the views of various thinkers on the problem of suicide in the texts of philosophers and scientists, which indicates an ambiguous interpretation and explanation of this phenomenon.

Based on the methodology of meta-anthropology N. Khamitov, the author first proposed the following definition of suicide. A suicide is a person of everyday or extreme existence with a desire to die Thanatos, in whom there is a will to nothingness and a desire to escape from reality and the freedom to be a person through one's own death.

If suicide is a dead end and a fatal mistake of every living being, the author does not consider euthanasia a form of suicide and proposes to make it the subject of serious scientific discussions in Ukraine.

Key words: freedom, suicide, euthanasia, preventive measures, death, immortality, personality.